

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 13, Sayı 36, Temmuz 2026 / Volume 13, Issue 36, July 2026

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 12.12.2025

Kabul/Accepted: 5.03.2026

DOI: 10.17822/omad.133605

Atıf/Citation: İlyas KAYAOKAY “ Üsküdar’da Bir Halvetî Şeyhi: Nalçacı Halîl Efendi ve Yeni Bulunan İlâhîleri”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/36 (2026): 346-372.

Doç. Dr. İlyas KAYAOKAY

Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

<https://orcid.org/0000-0001-8544-2307>

ilyaskayaokay@munzur.edu.tr

Üsküdar’da Bir Halvetî Şeyhi: Nalçacı Halîl Efendi ve Yeni Bulunan İlâhîleri

A Halveti Sheikh in Üsküdar: Nalçacı Halil Efendi and His Newly Discovered Hymns

Öz: Üsküdar, Osmanlı devrinde tasavvufî hayatın en canlı tezahürlerini barındıran mühim bir irfan mahallidir. Bu muhitte yetişen ve bugün Üsküdar’da kendi adıyla anılan bir camisi de bulunan Nalçacı Şeyh Halîl Efendi, 16. asrın ikinci yarısında doğmuş, 1630 yahut 1638’de vefat etmiş, tanınmış bir Halvetî şeyhidir. Ayvansarâyî’nin verdiği malumata göre, nalçacı (ayakkabı öksesi çakan) iken Abdülvehhâb Ümmî’ye intisap ederek tasavvuf yoluna sülûk etmiş, Üsküdar’da tekke ve mescid tesis ederek mürid yetiştirmiştir. Biyografik kaynaklarda şiir söylediği kaydedilmekle birlikte, Halil Efendi’nin manzumeleri uzun müddet meçhul kalmış, yalnızca birkaç beyitle temsil edilmiştir. Bu makalede, yeni bulunan bir ilâhiyyât mecmuasında kayıtlı, Şeyh Halîl’in şimdiye kadar bilinmeyen ilâhîleri ilk defa gün yüzüne çıkarılacaktır. Ekseriyeti Halvetî şairlere ait manzumeleri muhtevî mezkûr ilâhiyyât mecmuası şahsî kütüphanemizde kayıtlı olup içerisinde 17 farklı mutasavvıfa ait 130 manzume yer almaktadır. Harap hâldeki mecmuanın müstensihî ve istinsah tarihi meçhuldür. Çalışmamızda Şeyh Halil hakkında bilgi verildikten sonra mecmuanın tavsifi yapılacak, ardından şairin burada kayıtlı yedi manzumesinin tanıtımı, incelemesi ve yeni harflerle neşri yapılacaktır. Son kısımda ise tespit edilen şiirlerin tıpkıbasımına yer verilecektir. Böylece adı bilinen ancak eserleri ele geçmemiş bir mutasavvıf şairin şiirleri ortaya konularak mecmuaların bu sahadaki ehemmiyeti bir kez daha tebarüz ettirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vahib Ümmî, Hüseyin Ayvansarâyî, Tasavvuf, Mecmua, Metin Neşri.

Abstract: Üsküdar was a major center of learning that hosted some of the most vibrant manifestations of Sufi life during the Ottoman period. Nalçacı Shaykh Halil Efendi, who was raised in this milieu and who also has a mosque in Üsküdar known by his name today, was a prominent Halveti shaykh, born in the second half of the sixteenth century and deceased in either 1630 or 1638. According to the information provided by Ayvansarâyî, he was originally a farrier, later affiliated himself with Abdülvehhâb Ümmî, and entered the Sufi path. He established a tekke and a masjîd in Üsküdar and trained disciples. Although biographical sources record that he composed poetry, Halil Efendi’s poems remained unknown for a long time and were represented only by a few couplets. In this article, the previously unknown hymns of Sheikh Halil, preserved in a newly discovered theology miscellany, are brought to light for the first time. The aforementioned theology miscellany, which contains mostly poems belonging to Halveti poets, is preserved in our personal library and includes a total of 130 poems by 17 different Sufi authors. The manuscript, which is in a damaged condition, has no known copyist or date of transcription. In this study, after providing information about Sheikh Halil, the miscellany will be described, and then the seven poems attributed to the sheikh in this manuscript will be introduced, analyzed, and published in transcription into the modern alphabet. In the final section, facsimiles of the identified poems will be presented. Thus, by bringing forward the poems of a Sufi poet whose name is known but whose works have not survived, the importance of miscellanies in this field will once again be demonstrated.

Keywords: Vahib Ümmî, Hüseyin Ayvansarâyî, Sufism, Miscellany, Text Edition.

Extended Abstract: This article examines the life, literary identity, and newly discovered poetic corpus of Nalçacı Shaykh Halil Efendi, a Halveti Sufi master who lived in Üsküdar during the late sixteenth and early seventeenth centuries. Although biographical sources consistently mention Halil Efendi as a sheikh who composed poetry, his works have remained almost entirely unknown, with only a few isolated couplets preserved in classical biographical

dictionaries. The present study makes a substantial contribution to Ottoman literary and Sufi studies by bringing to light, for the first time, seven previously unknown hymns (ilahis) attributed to this figure, identified within a manuscript miscellany (mecmua) in the author's personal collection.

The article proceeds from two interrelated premises. First, it addresses the long-recognized but insufficiently demonstrated importance of manuscript miscellanies in preserving Sufi poetic production. Second, it seeks to reassess the literary presence of lesser-known Sufi poets whose works did not survive in the form of organized diwans. In this respect, Nalçacı Shaykh Halil Efendi represents a paradigmatic case: a historically attested Sufi figure whose poetic voice has remained effectively silent until now.

The study begins by situating Üsküdar as a major center of Sufi activity in the Ottoman period. The district hosted numerous tekkes and served as a vibrant intellectual and spiritual environment where Sufi orders cultivated both oral and written traditions. Halil Efendi emerged within this milieu as a disciple of Abdülvehhâb Ümmî and later established his own tekke and mosque. Biographical sources depict him as a figure who transitioned from a craft-based profession (as a "nalçacı," a maker of horseshoe nails or footwear fittings) into the Sufi path, eventually attaining a position of spiritual authority. Despite this recognition, the absence of a surviving poetic corpus has prevented a full evaluation of his intellectual and literary profile.

The article critically reviews the available biographical data, drawing on major Ottoman sources such as Ayvansarâyî, Vassâf, and later compilations. Particular attention is given to discrepancies in the reported date of death and the transmission of his identity across sources. The study clarifies that Halil Efendi likely died in the early seventeenth century (circa 1630–1638), correcting later erroneous attributions. These contextual clarifications are essential, as they anchor the newly discovered poems within a historically coherent framework.

The central contribution of the article lies in the introduction and analysis of a manuscript miscellany containing 130 poems attributed to 17 different Sufi poets, predominantly from the Halveti tradition. The manuscript, although damaged and lacking a colophon, exhibits features typical of devotional compilations: it is written in vocalized naskh script, includes consistent "ilâhî" headings, and reflects a performative or recitational context. Its physical characteristics -missing folios, reordered quires, and signs of later repair- indicate a history of active use rather than archival preservation.

Within this miscellany, seven poems are attributed to "Halilî," the poetic name associated with Nalçacı Shaykh Halil Efendi. The identification of these poems is supported by internal textual evidence, most notably the presence of a previously known couplet that appears here in its complete form. This allows for a reliable attribution and confirms that the poems belong to the same figure referenced in biographical literature.

The article provides a detailed formal and thematic analysis of these seven poems. Structurally, the corpus includes one musammat composition, one murabba', and five ghazals. While some poems are presented in musammat layout in the manuscript, their metrical and rhyming structures often correspond more closely to conventional ghazal forms. The predominant metrical pattern is the ramal meter (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün), though variations occur. Minor metrical irregularities are noted, some attributable to scribal transmission rather than authorial intent. From a thematic perspective, the poems are remarkably consistent and reveal a coherent Sufi worldview centered on spiritual discipline, renunciation of the ego, and devotion to divine love. The first and longest poem functions as a didactic "dervish manual," outlining the ethical and spiritual principles required of a seeker. Its repeated refrain ("If you are a dervish...") establishes a pedagogical tone, emphasizing humility, obedience to the spiritual guide, detachment from worldly concerns, and the necessity of inner purification.

Other poems explore complementary dimensions of Sufi experience. Several ghazals focus on the transformative power of divine love, presenting suffering not as a deficiency but as a necessary condition for spiritual maturation. The absence of love is depicted as a fundamental lack, while its presence entails both annihilation of the self and reconstruction of meaning. This duality is expressed through recurring contrasts such as destruction versus creation, appearance versus reality, and light versus fire. A distinct group of poems adopts a supplicatory tone, articulating themes of helplessness, exile, and reliance on divine mercy. In these texts, the speaker identifies as a "garîb" (stranger), emphasizing spiritual poverty and dependence. The repeated invocation of divine assistance underscores the devotional function of these compositions, suggesting their use in ritual or communal settings.

Stylistically, the poems are characterized by clarity and directness. Unlike many classical Ottoman poets who employ elaborate imagery and intricate metaphors, Halil Efendi adopts a restrained and functional language. Arabic and Persian compounds are present but remain accessible, and the overall diction prioritizes intelligibility over ornamentation. This stylistic choice aligns with the didactic and devotional aims of Sufi poetry, where the transmission of meaning takes precedence over aesthetic complexity. The article also addresses the broader implications of this discovery. The recovery of these poems demonstrates that the absence of a dîwân does not necessarily indicate a lack of poetic production. Rather, it reflects the transmission patterns of Sufi literature, which often circulated orally or within limited manuscript networks. Miscellanies, therefore, emerge as critical repositories for reconstructing lost literary traditions.

Moreover, the study highlights the methodological importance of private collections in Ottoman manuscript research. The miscellany examined here was acquired through the antiquarian book trade, illustrating how significant

materials may remain outside institutional archives. Systematic examination of such collections has the potential to yield further discoveries, particularly in the field of Sufi poetry. In its final section, the article presents a scholarly edition of the seven poems, including transcription into the modern alphabet and facsimile reproductions. Editorial principles are explicitly stated, ensuring transparency in the treatment of orthographic variations, metrical adjustments, and damaged passages. This edition provides a reliable textual basis for future research.

In conclusion, this study offers the first substantial literary evidence for Nalçacı Shaykh Halil Efendi as a Sufi poet. By uncovering and analyzing his previously unknown hymns, it not only enriches our understanding of a specific historical figure but also underscores the broader significance of manuscript miscellanies in Ottoman literary history. The findings demonstrate that many Sufi poets remain partially or entirely obscured due to the fragmentary nature of textual transmission, and they call for renewed attention to underexplored manuscript sources.

Giriş

Malumu üzere tasavvufî şiirin günümüze intikali meselesinde mecmuaların ayrı bir yeri vardır. Birçok ilâhî ve manzume, müstakil divanlarda yer almaktan ziyade bu tür mecmualar içinde muhafaza edilmiştir. Bu sebeple mecmualar, metinlerin muhafazası ve zamanla unutulmuş bazı şiirlerin ortaya çıkarılması bakımından ehemmiyet taşımaktadır. Mutasavvîf şairlerin şiirleri, diğer şairlere nispetle daha müşkil bir sahadır. Zira bu zevât için asıl gaye şiir tertip etmek değildir. İlâhî ve benzeri manzumeler çoğu zaman sohbet meclislerinde söylenmiş, sözlü yolla yayılmıştır. Bu sebeple birçoğu kendi adına müstakil bir divan tertip etmemiştir. Ekseriyetle bu metinler, kendilerinden sonra gelen müridler yahut muhibleri tarafından toplanmış, kimi zaman da dağınık hâlde mecmualara kaydedilmiştir. Bundan ötürü mutasavvîf şairlerin şiirlerinin tamamına ulaşmak çoğu zaman mümkün olmamış, bir kısmı zamanla kaybolmuştur.

Üsküdar, Osmanlı devrinde tekke ve zâviyelerin çokça bulunduğu, sûfilerin irşad faaliyetlerini sürdürdüğü mühim bir muhittir. Bu sahada yetişen ve iz bırakan zevât hakkında bilgiler, gerek tekke araştırmaları gerek şehir tarihi çalışmaları ve ansiklopedik kayıtlar vasıtasıyla günümüze intikal etmiştir. Üsküdar'da aynı adla bir camisi bulunan ve burada medfun Nalçacı Şeyh Halîl Efendi de bu kaynaklarda adı geçen, şiir söylediği kaydedilen, ancak manzumeleri meçhul mutasavvîf şairler arasında yer almaktadır. Mevcut bilgiler, onun pek çok manzumesinin olduğunu lâkin bu şiirlerin henüz kayıp olduğunu göstermektedir.

Bu makalede, Nalçacı Şeyh Halîl Efendi'ye ait olduğu tespit edilen yedi ilâhî ilk defa gün yüzüne çıkarılacaktır. Söz konusu manzumeler, tarafımıza ait hayli tahrip olmuş bir ilâhiyyât mecmuası içerisinde kayıtlıdır. Çalışmada evvelâ Halîl Efendi'nin hayatına dair kaynaklardan elde edilen bilgiler hulâsa edilmiş, ardından mecmuada yer alan şiirler tanıtılmış ve transkripsiyonlu olarak yeni harflere aktarılmıştır. Nihayet metinlerin asılları da verilerek araştırmacıların doğrudan istifadelerine sunulmuştur. Bu suretle mezkûr şaire dikkat çekilmesi ve şimdiye kadar bilinmeyen bazı şiirlerin ilim âlemine duyurulması hedeflenmiştir.

1. Biyografik Kaynaklara Göre Şeyh Halîl/Halîlî Efendi

Şeyh Halîl Efendi, 16. asrın ikinci yarısı ile 17. asrın ilk yarısında Üsküdar'da yaşamış, Abdülvehhâb Ümmî'ye intisap etmiş bir sûfî, zaviye sahibi ve şiir söylemiş bir Halvetî¹ şeyhidir. Bugün hakkında bilinen malumat, Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât*'i², yine *Ayvansarâyî*'ye ait *Hadikatü'l-Cevâmî*³ kaydı ile Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sının dördüncü cildinde "Şeyh Abdülvehhâb Ümmî"⁴ bahsinde⁴ yer alan kayıtların birlikte değerlendirilmesiyle şekillenmektedir.

¹ Daha fazla bilgi için bk: Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 15, (1997), 393-395; Fatih Sarıkaya, "Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, no: 3 (2017): 2078-2095.

² Ramazan Ekinçi, *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî (İnceleme-Tenkidli Metin)*. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 143.

³ Ayşe Gül Başaran, "Osmanlı Mimarîsi İçin Kaynak, Hadikatü'l-Cevâmî (II. Cilt) İncelemeli Metin Çevirisi." (Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2001), 312.

⁴ Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz. *Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ 4*. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 242-243.

Mehmed Nâil Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî*'sinde⁵ ve Mehmet Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmanî*'sinin ikinci cildinde⁶ Ayvansarâyî'den alınmış birkaç satırlık benzer bilgiler mevcut olup *Sicill-i Osmanî*'de farklı olarak Halîl Efendi'nin “ölüm tarihi I. Mahmud devri (1730-1754) ortaları” şeklinde⁷ hatalı verilmiştir. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde de⁸ yine bir satırlık aynı bilgiler vardır.

Biyografik kaynaklarda gerçek adı ve mahlası Halîl/Halîlî olarak bildirilen şairin doğumuna dair bir kayıt yoktur. 1630 yahut 1638 yılında vefat ettiği bilindiğine göre 16. asrın ikinci yarısında doğmuş olmalıdır. Halîl Efendi'nin hayatına dair verilen sınırlı bilgilerden biri, onun “nalçacı” oluşudur. Ayvansarâyî, Halîlî'yi “*nalçacı iken Şeyh Abdü'l-vehhâb Ümmî'den ahz-ı tarikat*” eden bir zat olarak kaydeder.⁹ Burada geçen “nalçacı” tabiri, nalça yapan yahut ayakkabı altına çakılan koruyucu demir parçaları imal eden zanaatkârı ifade eder. Bu kayıt, diğer pek çok mutasavvıf şair gibi Halîlî'nin evvelce bir zanaat erbabı olduğunu, ardından tasavvuf yoluna yöneldiğini göstermektedir. Aynı husus *Hadikatü'l-Cevâmî*'de “*Bânîsi Nalçacı Şeyh Halîl Efendi'dir*” ifadesiyle yer almakta, böylece “Nalçacı” lakabının onunla birlikte anılır hâle geldiği anlaşılmaktadır.¹⁰

Sadi Kucur'un “*Üsküdar Nalçacı şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları*” başlıklı tebliğinde¹¹ Halîlî'nin “Mudurnulu” olduğu ifade edilse de biyografik kaynaklarda buna dair bir kayda rastlayamadık. Kucur da sadece bir yerde bu şekilde zikretmekte ve herhangi bir kaynak göstermemektedir. Bu iddiayı ilk defa M. Baha Tanman, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin “Nalçacı Tekkesi” maddesinde dile getirerek şu bilgiyi vermiştir: “Tekkenin banisi Halvetî tarikatından Mudurnulu Nalçacı Şeyh Halîl Efendidir (ö. 1657).”¹²

Hüseyin Ayvansarâyî, onun Abdülvehhâb Ümmî'den tarikat aldığını bildirir.¹³ Hüseyin Vassâf da Üsküdar İnâdiyye'deki Şa'bânî dergâhının şeyhi olan Nalçacı Şeyh Halîl Efendi'nin Abdülvehhâb Ümmî'nin halifesi olduğunu ifade eder.¹⁴ *Hadikatü'l-Cevâmî* kaydı da aynı doğrultudadır.¹⁵ Bu silsileye dair farklı bir irtibat ihtimali ise Mustafa Tatcı'nın şu değerlendirmesinde müşahade edilmektedir. Buna göre Halîl Efendi, Vâhib Ümmî'nin halifesi değildir:

“*Mehmed Süreyya ve Hüseyin Vassâf Beylere göre, Üsküdar İnadiye'deki Şabânî Dergâhındaki -1730-1754 arasında vefat ettiği sanılan- Nalçacı Halil Efendi, Vâhib Ümmî'nin halifesi Armağan tarafından yetiştirilmiştir. Bu zat vefat edince mescid ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. Her iki müellif bu bilgileri teyid eden bir kaynak göstermemektedir. Diğer taraftan incelediğimiz kaynaklarda Vâhib Ümmî'nin bu zat ile ilgisi şimdilik teyit edilememiştir.*”¹⁶

Hadikatü'l-Cevâmî'de “Merhûm mümâileyh salâh-ı hâl ile mevsûf yevmiyye ikişer cüz' tilâvet-i Kur'ân ve Delâilü'l-hayrât kıraatine müdâvim ve hüsn-i hatta mâlik bir âdem” denilerek

⁵ Osman Zahit Şener, “Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt S. 1000-1263.” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013), 563.

⁶ Seyit Ali Kahraman, *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî* 2. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 573.

⁷ Kahraman, *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî*, 573.

⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, “Halîlî, Şeyh Halîl Halîlî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halili-seyh-halil-halili-efendi> (erişim 7 Şubat 2026)

⁹ İkinci, *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî*, 144.

¹⁰ Başaran, “Osmanlı Mimarîsi İçin Kaynak, *Hadikatü'l-Cevâmî*,” 312.

¹¹ S. Sadi Kucur, “Üsküdar Nalçacı Şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007, Bildiriler Cilt II*, Ed: Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2008), 405.

¹² M. Baha Tanman, “Nalçacı Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994), 6: 41.

¹³ İkinci, *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî*, 144.

¹⁴ Akkuş ve Yılmaz, *Osmânîzâde Hüseyin Vassâf*, 242.

¹⁵ Başaran, “Osmanlı Mimarîsi İçin Kaynak, *Hadikatü'l-Cevâmî*,” 312.

¹⁶ Mustafa Tatcı, *Vâhib Ümmî Halvetî, Dîvân-ı İlâhiyâtın Seçmeler*. (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2013), 44.

onun “iyi hâl ve ahlâk ile tanınan, her gün iki cüz *Kur’ân* okuyan, *Delâilü'l-Hayrât* okumaya devam eden ve güzel yazı sahibi bir kimse” olduğu ifade edilmektedir.¹⁷

Hüseyin Vassâf ayrıca Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin kendisine gösterdiği hürmeti nakletmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî, Halîl Efendi'ye son derece hürmetkâr davranmıştır. Hatta onun dergâhının önünden geçerken cübbelerinin önünü kavuşturup saygı duruşu hâlinde geçtiklerini, Vâlîde-i Atik şeyhi Mahmud Efendi kendisine bizzat anlatmıştır:

“Azîz Mahmûd-ı Hüdâyî, müşârünileyh hakkında ziyâde hürmet-kâr olup, hattâ dergâh-ı âlîleri önünden geçerken cübbelerinin önünü kavuşturarak vaz'-ı ta'zîm alarak geçtiklerini Vâlîde-i Atîk şeyhi Mahmûd Efendi merhûm naklen fakîre hikâye eylemiştir.”¹⁸

Halîl Efendi'nin vefat tarihi hususunda dört rivayet mevcut olup ikisi Hüseyin Ayvansarâyî'ye aittir. O, *Vefeyât*'ta¹⁹ “Selâmet-i nâsût” terkihiyle vefat tarihini H. 1048/ M. 1638-1639 olarak verse de *Hadîkatü'l-Cevâmî*'de mezar taşındaki “Hatm” kelimesinin ebced değerinden vefat tarihi H. 1040/ M. 1630-1631 olarak kaydedilmiştir.²⁰ Daha evvel bahsi geçtiği üzere *Sicill-i Osmanî*'de²¹ ve onu takip eden kaynaklarda²² Halîl Efendi'nin vefat tarihi 1730-1754 yılları arası gösterilse de bu bilgi doğru değildir. Yine M. Baha Tanman da²³ Halîl Efendi'nin ölüm tarihini 1657 olarak göstermektedir. Kucur'un verdiği bilgiye göre;

“Sözü edilen mezartaşı bugün mevcut değildir; kabir yeri de bilinmemektedir. Ancak yapılan son tadilat sırasında yıkılan yol kenarındaki evlerin arsasına onun hatırasına bir kabir yapılmış, latin harfleriyle “Hüve'l-Bâkî Nalçacı Halil Efendi Hazretleri” yazılı bir mezartaşı konmuş ve demir parmaklıklarla çevrilmiştir.”²⁴

Şeyh Halîl'in tesis ettiği Nalçacı Tekkesi ve mescidi hakkında tafsilâtı malumat mevcuttur.²⁵ “Günümüze ulaşamayan tekkenin haziresi Üsküdar'da Tabaklar Mahallesinin (eski İnadiye/İcadiye semti) Nalçacı Hasan Sokağındadır”²⁶ *Hadîkatü'l-Cevâmî*'de mescidin “banisi”nin Halîl olduğu, kabrinin burada bulunduğu ve buranın “Pazar Tekkesi” adıyla meşhur olduğu kaydedilir. Söz konusu mescidin minberi, Maraş valisi iken H. 7 Receb 1169/ M. 7 Nisan 1756 tarihinde vefat eden Abdullah Paşa tarafından, vezir olmadan önce yaptırılmıştır. “Mescid, Cumhuriyet döneminde kadro hârici bırakılmış ve harâb bir hâle geldiği için 1946 yılında satılmıştır.”²⁷ Türbe ise 1920 yılında yıkılmıştır.²⁸

¹⁷ Başaran, “Osmanlı Mimarisi İçin Kaynak, Hadîkatü'l-Cevâmî,” 312.

¹⁸ Akkuş ve Yılmaz, *Osmânîzâde Hüseyin Vassâf*, 242.

¹⁹ Ekinci, *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî*, 143.

²⁰ Başaran, “Osmanlı Mimarisi İçin Kaynak, Hadîkatü'l-Cevâmî,” 312.

²¹ Kahraman, *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî*, 573.

²² Tatçı, *Vâhib Ümmî Halvetî*, 44.

²³ Tanman, “Nalçacı Tekkesi”, 41.

²⁴ Kucur, “Üsküdar Nalçacı Şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları”, 405.

²⁵ Sadi Kucur'un “Üsküdar Nalçacı şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları” başlıklı bildirisinde şu malumat verilmiştir: “Eski kayıtlardan tekkenin minareli bir mescid-tevhidhânesi ve türbesi ile 4 odalı meşrutasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen tekkenin müntesiplerinden olan bazı devlet ricalinin farklı tarihlerde inşa, tamir veya gelir vakfı suretiyle burayı ihya ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Maraş mîrmîrânı ve sonra Rumeli beylerbeyliği pâyesiyile Maraş valisi olan Hacı Abdullah Paşa'nın (v. 1169/1756) 1168 (1754-5) yılında mescide bir minber ile tevliyet, kayyım, kitab, imamet ve hitabet ile müezzinlik cihetleri için gelirler vakfettiği tespit edilmektedir. Keza Arslan Ağa isimli bir zat da mescid ve tekkeye gelirler vakfetmiştir. Namık Paşa zâde Cemil Paşa ise 1291 (1874) 'de türbeyi yaptırmıştır. Ayrıca 1851, 1859 ve 1883 tarihli tekkenin tamiri ile ilgili belgelere rastlanmaktadır. Bu onarımlara rağmen 1931 'de mescid-tevhidhânenin harap vaziyette olduğu, türbe ile minarenin ayakta kalabildiği görülmektedir. 1941 'de ise dikdörtgen planlı, yakl. 8x7 m ölçülü kâğır bir bina olan türbenin çatısının çökmüş vaziyette olduğu, kaidesi mermerle kaplı ve üzeri düzgün kesme taşla örülü minarenin ise mevcut olmadığı belirtilmektedir” Kucur, “Üsküdar Nalçacı Şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları”, 405-406; Mehmet Nermi Haskan, “Nalçacı Halil Tekkesi Camii”, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar 1*, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001), 285.

²⁶ Tanman, “Nalçacı Tekkesi”, 41; Kucur, “Üsküdar Nalçacı Şeyh Halil Efendi Tekkesi Haziresi Mezar Taşları”, 405.

²⁷ Başaran, “Osmanlı Mimarisi İçin Kaynak, Hadîkatü'l-Cevâmî,” 312.

²⁸ Mehmet Nermi Haskan, “Nalçacı Şeyh Halil Efendi Türbesi”. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar 2*. (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001), 595.

Şeyh Halîl/Halîlî Efendi, zanaat ehli bir geçmişten gelip tasavvufa yönelen, Abdülvehhâb Ümmî'ye intisap ederek irşad makamına yükselen, Üsküdar'da tekke ve mescid tesis eden ve hal üzere yaşayan bir şeyh olarak temayüz eder. Halîl'in kalem ehli olduğu da kaynaklarda kayıtlı olup kendi adını Halîl/Halîlî yine mahlas olarak kullanmıştır. Ayvansarâyî onun “niçe âsâr-ı kalemi” bulunduğunu söyler.²⁹ Vassâf da bu kaydı tekrar etse de³⁰ onun bilinen tek manzumesi, tüm kaynaklarda örnek olarak sunulan şu matla ve makta beytidir:

Bu bendeyi aşk odına yanmağa komazlar
Pervâne-sıfat şem'a dolanmağa komazlar

Anun ki çerâğın uyandıra Halîlî
Erbâb-ı hased sanma uyanmağa komazlar³¹

Bu iki beyit dışında Halîlî'nin herhangi bir manzumesi şimdiye kadar günümüze intikal etmemiştir. Yakın zamanda bir sahaftan aldığımız bir ilâhiyyât mecmuasında Nalçacı Şeyh Halîlî'ye ait olan yedi manzume tespit edilmiştir. Bu şiirlerin mezkûr Halîlî'ye ait olduğu da yukarıda zikredilen iki beyit sayesinde anlaşılmış olup bu manzumenin tam hâli de mecmuada kaydedilmiştir.

2. Şeyh Halîl/Halîlî Efendi'nin Bir Mecmuada Kayıtlı Bilinmeyen Manzumeleri

Söz konusu mecmua, şahsî kitaplığımızda kayıtlı olup tarafımızdan sahaftan satın alınmıştır. Mecmuanın kapağı yoktur ve şirazesı de dağınık hâldedir. Sonradan ipe dikildiği anlaşılan mecmua, 12x17 cm ebatlarındadır ve tahrip olduğu görülmektedir. Aharlı ve suyolu filigranlı yaprakları olan mecmuada toplam 58 varak vardır. Mecmuada serlevha yahut herhangi bir başlık olmayıp sonradan eklendiği sanılan ilk üç varak boştur. Mecmuanın sonradan tamir gördüğü yeri değiştirilen varaklardan anlaşılmaktadır. Misal 52a ve 52b yaprakları aslında 14b sayfasının devamıdır. Sayfa sonundaki rakabelerden takip edebildiğimiz kadarıyla pek çok eksik varak mevcuttur. Harekeli nesih hatlı mecmuada müstensih bilgisi yahut istinsah kaydı yoktur. Yer yer mürekkep akmaları görülen yapraklarda başlıklar pembeye yakın açık bir kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mezkûr mecmua, bir ilâhiyyât mecmuası olup tüm başlıklarda “İlâhî” kaydı düşürülmüştür. Mısralar bazen karşılıklı bazen de alt alta yazılmış olup cetvelsiz her yaprakta 17 satır bulunmaktadır.

Mecmuanın istinsah tarihini doğrudan gösteren bir ketebe, ferağ kaydı yahut müstensih adı bulunmadığından kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Bununla birlikte yazmanın tarihlendirilmesi hususunda bazı iç ve dış karinelerden hareket edilebilir. Mecmuanın aharlı ve suyolu filigranlı kâğıda yazılmış olması, başlıkların açık kırmızı tondaki mürekkeple kaydedilmesi vb. hususlar mezkûr yazmanın geç dönem bir ilâhiyyât mecmuası karakteri taşıdığını göstermektedir. Muhteviyatında klasik dönem mutasavvıf şairlerin yanı sıra Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780) gibi 18. asırda yaşamış şairin de yer alması, yazmanın 18. yy'dan evvel istinsah edilmiş olamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durumda mecmuanın istinsahı için en erken tarih olarak 18. yüzyılın ikinci yarısı düşünülmelidir. Mevcut veriler ışığında yazmanın kesin tarihi tayin edilememekle birlikte, muhteva ve kodikolojik özellikleri onun 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıl içinde istinsah edilmiş bir Halvetî ilâhiyyât mecmuası olabileceğini ihtiyatla göstermektedir. Elbette bu tarihlendirme, doğrudan bir ketebe kaydına değil de şair kadrosu, kâğıt ve yazı özellikleri, tertip tarzı vb. üzerinden yapılan nispi bir değerlendirmeye dayanmaktadır.

Bu ilâhiyyât mecmuasında bulunan manzumelerin kahir ekseriyeti Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve Niyâzî-i Mısırî'ye aittir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin 51, Niyâzî-i Mısırî'nin de 42 şiiri

²⁹ Ekinci, *Hâfiz Hüseyin Ayvansarâyî*, 144.

³⁰ Akkuş ve Yılmaz, *Osmânzâde Hüseyin Vassâf*, 242.

³¹ Ekinci, *Hâfiz Hüseyin Ayvansarâyî*, 144; Akkuş ve Yılmaz, *Osmânzâde Hüseyin Vassâf*, 242.

kayıtlıdır. Bu manzumelerin tamamı her iki şairin neşredilmiş güncel divanlarında³² mevcut olup herhangi yeni bir manzumeye tesadüf edilmemiştir. Sadece 24b yaprağındaki “*Tecellî-i cemâl ister*” mısraıyla başlayan ilâhî, neşredilmiş divandaki ilâhiye göre bazı farklılıklar arz etmektedir. Bunların haricinde Şeyh Yakup Efendi (1), Halîlî (7), Abdulahad Nûrî (3), Yunus Emre (3), Âşık Yunus (3), Şemsî (1), Şeyh Mahmud Gafûrî (1) İbrahim Fahreddin (1) Behcetî (1), Dervîş Âşık (2), Şeyh Cemâl-i Halvetî (3), Eşrefoğlu Rûmî (3), Erzurumlu İbrahim Hakkı (1), Ahmed Câhidî (1), Abdulaziz Zihni (1), Üftâde (1) ve Şemseddin Sivasî'ye (1) ait manzumeler de bulunmaktadır. Mahlassız üç şiirle birlikte bu ilâhiyyât mecmuasında 19 farklı mutasavvıfa ait toplam 130 manzume yer almaktadır.³³ Anlaşılabacağı üzere bu kıymetli mecmua Halvetî şeyhlerinin büyük kısmı bestelenmiş ilâhîlerini muhtevî³⁴ olup muhtemelen bir Halvetî müridi tarafından dercedilmiştir. Nalçacı Şeyh Halîlî'ye ait yedi şiirin ilk defa bu mecmua aracılığıyla gün yüzüne çıkması mezkûr mecmuanın önemini ortaya koymaktadır.

2.1. Nalçacı Şeyh Halîlî'in Tespit Edilen Şiirlerinin Tanıtımı ve İncelenmesi

Mezkûr ilâhiyyât mecmuası içerisinde Halîlî'ye ait şiirlerin dağınık hâlde olduğu müşahade edilmektedir. Mecmuanın 49a-51b varakları ile 53a-54b sayfaları arasında kayıtlı olup anlaşılabacağı üzere bazı yapraklar kopuktur. Kopuk olan sayfalarda 4 no'lu murabba-ı mütekerririn ilk iki mısraı da vardır. Bu manzume haricindeki tüm şiirlerde kırmızı mürekkeple “ilâhî” başlığı yer almaktadır. Mahlas mısraları bulunan mevcut 7 ilâhî de musammat tarzda dört mısra olacak şekilde ayrı ayrı istinsah edilmiştir. Ancak ilk manzume dışında vezin ve kafiyesi musammat yapıya uyan ilâhî yoktur. Bundan dolayı kalan altı şiiri beyit formunda yazmayı uygun gördük.

İlk manzume, musammat gazel yapısına uygun olup 27 bendden müteşekkildir. Her mısra *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla nazmedilmiş olup birkaç mısrada tef'ileyi bozan kelimelere tesadüf edilmiştir. “Eger dervîş isen dervîş” nakarat mısralı ilâhî, sade ve açık bir söyleyişe sahiptir. Bir nevi “dervîş-nâme” de sayabileceğimiz nasihat ağırlıklı manzumenin üslubunda emir kipleri hâkim olup “kıl, eyle, it, itme, yapma, virme terk eyle” vb. gibi çoğu olumsuzluk eki taşıyan fiillerle kurulan bir söyleyiş vardır. Bahsi geçen ilâhîde, nakarat mısradan da anlaşılabacağı üzere dervîşlik yolunun esasları anlatılmıştır. Nefsin düşman olarak görülmesi, melâmetle kırılması, benliğin terk edilmesi ve “ölmeden önce ölmek” fikri ifade edilmiştir. Dünya ile bağın kesilmesi, kesretten uzaklaşıp vahdete yönelme, her hâlde rızaya bağlı kalma üzerinde durularak pîre bağlılık, hizmetten kaçmama, gönül incitmeme ve tevazu gibi düsturlar nasihat edilmiştir. Şeriat, tarikat ve hakikat mertebeleri birlikte zikredilerek yolun bütünlüğü gösterilmiştir. Yine ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine işaret edilmiştir. Sabır, kanaat, sehâvet, şecaat gibi faziletler ayrı bendlerde zikredilerek bir dervîşin nasıl davranması gerektiği maddeler hâlinde sayılmıştır:

Ferâğ-ı dâğ-ı kesret kıl
Eger dervîş isen dervîş
Yarağ-ı bâğ-ı vahdet kıl
Eger dervîş isen dervîş

Halîlî kavliye tut var
Sağa nâr ola tâ gül-zâr
Ecel irişmeden zinh[â]r
Eger dervîş isen dervîş (Şiir No: 1/ b.1-27)

³² Mustafa Tatcı, *Niyâzî-i Mısri Halvetî Divân-ı İlâhiyât*. (İstanbul: H Yayınları, 2022); Mustafa Tatcı ve Musa Yıldız, *Aziz Mahmud Hüdayî Divânı*. (İstanbul: H Yayınları, 2026).

³³ Bu manzumelerin tamamı bilinen, neşredilmiş şiirlerdir.

³⁴ Bu şekilde Halvetî şairlerin manzumelerini ihtiva eden başka mecmualar da mevcuttur. Örnek için bkz.: Özkan Cığa, “Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 7978 Numarada Kayıtlı Olan İlâhî Mecmûası'nın Mestap'a Göre Tasnifi”, *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, s. 14 (2021): 17-58. Şerife Ağarı, “Tasavvufi Metinleri İhtiva Eden Bir Mecmua Üzerine”, *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı, (2018): 594-613.

İkinci manzume, her ne kadar musammat şekilde yazılsa da gerek vezin gerek kafiye ve redif musammat yapısına muvafık değildir. Zira “ilâhî” başlıklı şiir, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla nazmedilmiş olup mısralar 8+7 mısra şeklinde verilmiştir. 9 beyitten müteşekkil sûfiyâne gazel, “îmiş” rediflidir. Bazıları müstensihten bazıları yanlış kelime tercihindən kaynaklanan vezin kusurları dikkat çekmektedir. Gazelin muhteviyatı aşkın mahiyeti ve Hak'tan ayrılığın idraki etrafında toplanmıştır. Aşk derdinin yokluğu eksiklik olarak ele alınmış, bu derdin insanı dönüştüren tarafı vurgulanmıştır. Zâhırde yıkım gibi görünen hâllerin hakikatte kurucu bir mana taşıdığı, dünya unsurlarının aldatici olduğu ve hakiki olan ile görünen arasındaki fark üzerinde durulmuştur. Aşk derdinden kurtulma düşüncesi reddedilmiş, bu derdin devamı bir nimet olarak değerlendirilmiştir. Sûret ile hakikat arasındaki ayrım nûr ve nâr karşıtlığıyla ifade edilmiştir:

Bir nefes Hâk'dan cüdâ düşmek ne müşkil kâr îmiş

Âh ki âsân şanmış (i)dim gâyetle bu düşvâr îmiş

Bî-nişâna irmedikçe görinen levn ü nişân

Nûr şeklinden Hâlîlî gâfil olma nâr îmiş (Şiir No: 2/ b.1-9)

Üçüncü manzume de bir önceki gazelle benzer şekilde istinsah edilse de vezin ve kafiyesi musammat olmadığını göstermektedir. “İlâhî” başlıklı söz konusu 6 beyitlik gazel de *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıplı olup “-sız geçer” rediflidir. Âşıkâne gazel türündeki şiirin muhtevası ilâhî aşkın zorunluluğu etrafında şekillenmiştir. Bu sevgiden mahrum olanın olgunlaşamayacağı belirtilmiş, aklın tek başına bu yolda yeterli olmayacağına işaret edilmiştir. Leylâ ile Mecnun, Ferhâd ile Şîrîn gibi örnekler üzerinden çile ve yanış hâli hatırlatılmış, benlik iddiasından vazgeçmenin ve davasızlığın esas olduğu vurgulanmıştır. Şikâyeti terk ederek engeller karşısında sebat etme, aşkın yakıcı tarafını kabullenme ve bu hâli tabîi görme düşüncesi gazelin muhtevasını teşkil etmektedir:

Kâfir olmaz mı şular kim derd-i Mevlâ'sız geçer

Oñmasun 'âlemde ol ser kim bu sevdâsız geçer

Tağ mı cân atsa Hâlîlî nâr-ı 'aşka şevk ilen

Gördüğün pervâne-veş yanmağda pervâsız geçer (Şiir No: 3/ b.1-9)

Dördüncü manzume, daha evvel bahsettiğimiz üzere ilk bendindeki iki mısraı kopuk sayfada kalmış bir murabba-i mütekerrirdir. 5 bendden müteşekkil bu manzume de 2 ve 3 no'lu gazellerle aynı vezinde olup her bendin sonunda “Bir garîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded” mısraı tekrar edilmiştir. Bu şiirin muhtevasında yakarış ve niyaz hâli öne çıkmaktadır. Şair, bir yardım bekleme, iltica ve sığınma hâlini dile getirmektedir. Kendini “garîb” olarak niteleyen Hâlîlî, dünya ile bağını koparmış, dolaştığı yerlerde karar bulamamış bir hâl içindedir. Çekilen sıkıntılar, gözyaşı ve içten gelen feryat ile birlikte verilir, derdin çokluğu ve çaresizlik duygusu ifade edilir. Başka kapılara yönelmenin faydasız olduğu belirtilerek tek müracaat yerinin Mevlâ olduğu vurgulanmaktadır. Kulun zayıflığı, yoksulluğu ve yoldan sapmışlığı dile getirilirken buna mukabil kabul edilme ve geri çevrilmeme isteği öne çıkmaktadır:

[İlk iki mısra eksik sayfada kalmıştır]

Küh-ı gâmdan ağlayan Mecnûn'ın Leylâ meded

Bir garîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded

Kapuña gelmiş(em) za'îf ü hastedir gâyet Hâlîl

Âsitânın segleri[n]den ayırup kılma zelîl

Yoldan azmış bir gedâdır çağırup der yâ delîl

Bir garîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded (Şiir No: 4/ b.1-5)

Beşinci manzume, “ilâhî” başlığıyla verilmiş olup diğer şiirlerden farklı olarak *mef‘ûlû mefâ‘ilün mef‘ûlû mefâ‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Her ne kadar vezin, musammat sayılmasına uygun olsa da kafiye yapıları musammat yapıyı bozmaktadır. Bu 7 beyitlik gazel, âşıkâne türden olup “-lik el virdi” rediflidir. Gazelin muhtevası aşkın tesiriyle meydana gelen hâl değişiklikleri etrafında toplanmıştır. Başlangıçta neş’e ve huzur arayışı yer alırken bunun yerini gam, yıkılış ve dağınıklık almış, bu değişim aşkın neticesi olarak sunulmuştur. Aşkın gelişiyile birlikte kişi kendi varlığından ve çevresinden uzaklaşmış, bîgânelik hâli öne çıkmıştır. Gizli olanın açığa çıkmasıyla iç dünyada karşıtlıkların belirdiği, bunun da dışarıda farklı şekillerde yankı bulduğu ifade edilmiştir. Bu süreç, toplum nazarında bir düşüş veya dağınıklık gibi görünse de bunun farklı bir anlam taşıdığı anlatılmıştır:

Hum-hânede derdünle hem-hânelik el virdi

‘Aşk cāmını nüş idüp mestânelik el virdi

‘Ta’n itme Halîlî’ye olmuş [özi] ser-gerdân

Kim şem‘-i ruhın gördi pervânelik el virdi (Şiir No: 5/ b.1-7)

Altıncı manzume, şairin matla ve maktası bilinen, ancak tamamı ilk defa bu makalemizde gün yüzüne çıkan şiiri olması bakımından ayrıca dikkat çekicidir. 6 beyitlik yine “ilâhî” başlıklı, musammat şekilde istinsah edilen bu gazel, “-mağa komazlar” redifli olup beşinci beyitte kafiye aksamaktadır. *Mef‘ûlû mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ûlün* kalıbıyla nazmedilen bu gazel de âşıkâne türden olup muhtevası, aşk yolunda karşılaşılan engeller üzerine kuruludur. Âşığın yanmasına, gözyaşı dökmesine ve kendini bütünüyle bu yola vermesine izin verilmediği dile getirilmiş, çevrenin alay, hile ve müdahalesi öne çıkarılmıştır. Hakikî aşkın gerektirdiği dönüşümün dışarıdan engellendiği, bu engellerin çoğu zaman haset ile bağlantılı olduğu ifade edilmiştir. Doğru yolda bulunmanın bile çoğu zaman kabul görmediği, “eğrilerin söz sahibi” olduğu bir ortam tasvir edilmiştir:

Bu bendeyi ‘aşk odına yanmağa komazlar

Pervâne-şîfat şem‘e tolanmağa komazlar

Añun ki çerâğın uyandura Halîlî

Erbâb-ı hâsed şanma uyanmağa komazlar (Şiir No: 6/ b.1-6)

Son manzume de “ilâhî” başlığıyla musammat şekilde imla edilmiş bir gazeldir. *Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla yazılan 5 beyitlik bu sûfiyâne gazel, “şimden girü” rediflidir. Gazelde, Hak yoluna dönme, hevâdan uzaklaşma ve tevbe ile yeni bir başlangıç yapma çağrısı öne çıkarılmıştır. Fakr ve fenâ anlayışı benimsenmiş, kesret âleminin terk edilmesi ve vahdet yoluna girilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sâlikin kemâle ulaşması için bu yolu seçmesi gerektiği, bu hâlin kabul ve karşılık bulacağı ifade edilmektedir:

Gel berü dön cānib-i Hakk’a dilâ şimden girü

Tevbe kıl çıksun dimāğın dan hevâ şimden girü

Ey Halîlî ister iseñ nâr-ı ‘aşkın nūr ola

Şu gibi göñlün akitma her yaña şimden girü (Şiir No: 7/ b.1-5)

Şeyh Halîlî’nin ilâhîleri, sade ve anlaşılır bir Türkçeyle söylemiş olup Arapça ve Farsça terkipler anlaşılır düzeydedir. Tüm manzumelerde bir şeyhin irşad maksadını, nasihat üslubunu açık şekilde hissetmekteyiz. Bu şiirler bir arada okunduğunda irşad maksadının öne alındığı bir söyleyiş belirginleşir. Şair, sözü sanatla doldurma yoluna gitmeyerek manayı açıkça bildirmiştir. O, hitap ve tekrar yoluyla muhatabı belli bir istikamete yönlendirmektedir. Şiirlerin tamamı müreddef olup tekrar ifadeler ve redifler ahenk ile anlatımı güçlendirmiştir. Kafiye kullanımında pek fazla kusur görülmezken vezinde bazı hatalar müşahade edilmektedir. Bu aksaklıklar metin üzerinde dipnot hâlinde, sebebiyle birlikte gösterildiği için burada ayrıca değinilmeyecektir. Musammat olan ilk şiir ile murabba olan dördüncü manzume dışında, yekûnu gazel nazım şekliyle

yazılmıştır. Manzumelerin çoğu (4 şiir) Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla söylemiştir.

Manzumelerde muhteva ortak bir çerçevede toplanmıştır. İlâhî aşk, nefisle mücadele, benlikten vazgeçme, dünya ile bağın kesilmesi ve Hak yoluna yönelme ana başlıklar olarak işlenmiştir. Aşk derdi gerekli bir hâl olarak ele alınmış, yokluğu yetersizlik şeklinde değerlendirilmiştir. Zahir ile hakikat arasındaki fark, dünya aldanişı, sabır ve rıza gibi kavramlar farklı şiirlerde tekrar edilmiştir. Bazı metinlerde telkin, bazı metinlerde iç hâlin ifadesi, bazı metinlerde ise yakarış öne çıkarılmıştır. Mazmunlar sınırlı tutulmuş, bilinen örneklerle yetinilmiştir. Bu tercih söyleyişi sadeleştirerek manayı öne çıkarmıştır. Şiirler diğer mutasavvıf şairlere nazaran teknik açıdan daha sağlam, muhteva bakımından tutarlı, üslup bakımından ise açık ve işlev merkezli bir karakter arz etmektedir.

Mezkûr şiirlerin Halilî'ye aidiyeti meselesi mahlas mısralarının yanı sıra metinler arası müşterek unsurlar dikkate alınarak da değerlendirilebilir. Mecmuada yer alan manzumelerin yekûnunda görülen ortak dil ve üslup özellikleri, bu şiirlerin aynı şaire ait olduğunu destekleyen önemli kriterler sunmaktadır.

Şiirleri kısaca Halvetî şiir geleneği içinde de değerlendirmekte fayda vardır. “*Halvetîlik, Türk-İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından biridir. 14.yy'da Azerbaycan'dan yayılmaya başlayarak Osmanlı coğrafyasına ulaşan tarikatın zaman içinde pek çok farklı kolu oluşmuş, bu nedenle “tarikatların anası” olarak nitelendirilmiştir*”³⁵ Tüm tasavvufî kolların genelinde olduğu gibi bu gelenekte de şiir çoğu zaman irşadın bir vasıtası olarak görülür. Bu sebeple söyleyişte süslü hayal unsurlarından ziyade öğretici ve yönlendirici bir dil tercih edilir. Mecmuada yer alan manzumelerde de aynı anlayış açıkça görülmektedir. Sade ve doğrudan ifade, emir kipleriyle kurulan nasihat dili ve tekrarlarla kuvvetlenen söyleyiş, bu şiirleri Halvetî ilâhî geleneğiyle aynı çizgide göstermektedir.

Mecmuanın şair kadrosunun büyük ölçüde Halvetî geleneğe mensup isimlerden teşekkül etmesi de bu durumu desteklemektedir. Aziz Mahmûd Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî, Abdülahad Nûrî, Üftâde ve Şemseddin Sivasî gibi aynı silsile içinde yer alan mutasavvıf şairlerin yoğunluğu, daha evvel ifade ettiğimiz gibi mecmuanın bir Halvetî muhit içinde tertip edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu çerçevede Halilî'ye ait manzumeler de aynı geleneğin devamı içinde okunmalıdır. Zira muhteva bakımından manzumelerde aşık bir müştereklik mevcuttur. İlâhî aşk, nefsin terbiyesi, benlikten vazgeçme, fakr ve fenâ anlayışı, dünya ile alâkanın kesilmesi ve Hak yoluna yönelme gibi temel tasavvufî mevzular bütün manzumelerde tekrar edilen başlıca konulardır. Bu yönüyle şiirler, Aziz Mahmûd Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî ve Vâhib Ümmî gibi Halvetî şairlerin ilâhîlerinde görülen söyleyişle paralel bir görünüm arz etmektedir.

Şiirlerin ilâhî formunda olması, tekrar unsurlarına dayanması ve tekke muhitinde okunmaya elverişli bir yapıda bulunması da dikkat çekicidir. Bu husus, söz konusu manzumelerin yazılı bir metin olmanın ötesinde sözlü icra ile de bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Halilî'ye ait olduğu tespit edilen şiirlerin Halvetî şiir geleneğinin belirgin özelliklerini taşıdığı ve irşad maksadına yönelik bir söyleyişe sahip olduğu söylenebilir.

2.2. Metin

Şiirlerin neşrinde transkripsiyon alfabesi kullanılmış olup her şiir ve bend/beyte numara verilmiştir. Başlıklar siyah punto ile gösterilmiş, şiirlerin sıralanışında mecmuaya bağlı kalınmış ve ilgili varak numaraları sayfa sonunda [köşeli parantez] içinde gösterilmiştir. Metin harekeli olduğundan ses özelliklerini daha iyi yansıtabilmek için ikili imlalara müdahil olunmamış ve metne sadık kalınmıştır. İlk manzume musammat yapının tüm özelliklerini taşıdığı için dörtlülük

³⁵ Lokman Taşkesenlioğlu, “Halvetî Şeyhlerden Dört Kuşak Uşşâkî Şair”, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, no: 1 (2017): 1.

hâlinde yazılmış geri kalan şiirler musammat imla edilse de beyit hâlinde verilmiştir. Vezin, manzumelerin başında italik hâlde gösterilmiş olup vezni bozan kısımlar dipnotta gerekçeleriyle birlikte bildirilmiştir. Zihaf görülmeyen şiirlerdeki imale, med gibi aruz hususiyetleri *italik* biçimde gösterilmiştir. İmalede sadece ilgili heceler, örn; “ire”, medde (nûr) ise sadece ilgili harfler, italik şekilde vurgulanmıştır. Müstensihden kaynaklanan metin hataları tamir edilirken vezin ve anlama öncelik verilmiş, müdahil olunmuş ibarenin orijinal hâli dipnotta bildirilmiştir. Mısralarda eksik yazılan ibareler, köşeli parantez [] içinde tamir edilmiştir. Mısrada vezni ve manayı bozan fazla yazılmış kelime yahut heceler () parantez içinde gösterilmiştir. Hece yedirmeli ulamaların yapıldığı kelimelerde de “_” alt çizgi kullanılmıştır.

1. İlâhî

[Mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün]

1. Ferâğ-ı dâğ-ı keşret kıl
Eger dervîş iseñ dervîş
Yarağ-ı bağ-ı vahdet kıl
Eger dervîş iseñ dervîş
2. Göñül virme denî dehre
Taḥammül eyler her ḳahra
Ki vahdetden ire behre
Eger dervîş [iseñ dervîş]³⁶
3. ‘Adū nefsi melāmet kıl
Derūnuñ sen selāmet kıl
Muḥabbetden ‘alāmet kıl
Eger dervîş [iseñ dervîş]
4. Libās-ı ‘arzuñı çāk it
Tenezzülde özünñ ḥāk it
Yeriñ ‘İsā-veş eflāk it
Eger dervîş [iseñ dervîş]
5. Alup şebbāz-ı lāhūtı
Şikār it murğ-ı nāsūtı
Unutma teng-i tābūtı
Eger dervîş [iseñ dervîş]
6. Erenler pāyine sür yüz
Nazar kıl anlara düpdüz
Mücāhid ol gice gündüz
Eger dervîş [iseñ dervîş]
7. Rızā-yı pīrūñi her dem
Gözet tā görmeyesin ḡam

³⁶ Müstensih burada “eyzan” kaydını düşürmüş olup aynı şekilde yazılması gerektiğini bildirmiştir.

- Şeker ‘add it şunarsa semm
Eger dervîş [iseñ dervîş] [49a]
8. Özüñ yoğ eyle var itme
Gönüllere ğubār itme
Ne hizmet olsa ‘ar itme
Eger dervîş [iseñ dervîş]
9. Düriş ölmezden öñdün öl
Rızā-yı Hakk’a budur yol
Tecellīde tesellī bul
Eger dervîş [iseñ dervîş]
10. Dilerse cānı cānānıñ
Belādan dönme vir cānıñ
Unutma ‘ahd u peymānıñ
Eger dervîş [iseñ dervîş]
11. Gönüldeñ yu sivā fikrin
Unutma hīç [Hudā] zikrin
Şikār it sırlarıñ bikrin
Eger dervîş [iseñ dervîş]
12. Hudā her yirde hāzır bil
Kulūba cümle nāzır bil
Şınık dillere nāşır bil
Eger dervîş [iseñ dervîş]
13. Seniñdür ma‘nevī her dil
Seniñdür giz kesī-veş sil
Tefekkür it bu remzi bil
Eger dervîş [iseñ dervîş]
14. Gönül yakmağa kaşd itme
Yola a‘mā gibi gitme
Mekesle mūrı incitme
Eger dervîş [iseñ dervîş]
15. Harābātīye hor bakma
Özüñi odlara yakma
Şakın hīç bir gönül yıkma
Eger dervîş [iseñ dervîş]
16. Sözüñi lutf ile söyle
Yüzüñi hāke rāh eyle [49b]

- Dime *şu* ile *bu* böyle
 Eger dervîş isen dervîş
 17. Cefâ vü cevri terk eyle
 Vefâ vü ‘ahdi terk eyle
 Çalış maşûdı derk eyle
 Eger dervîş [isen dervîş]
 18. Sözi benlikle feth itme
 Özün yormakla medh itme
 ‘Adûnı *dahı* kadh itme
 Eger dervîş [isen dervîş]
 19. Yıkup *yu* varlığın şehrin
 Şıyrup git şafâ nehrin
 Bulıgör vaḥdetin bahrin
 Eger dervîş [isen dervîş]
 20. Elin öp kim seni dögse
 Du‘â eyle saḡa sögse
 Ğurūr itme seni ögse
 Eger dervîş [isen dervîş]
 21. Menâlin tărümâr eyle
 Mezillet ihtiyâr eyle
 Seni [hep] saḡa yâr eyle
 Eger dervîş [isen dervîş]
 22. Seḡâvet eyle kılletde
 Şecâ‘at eyle fırsatda
 Kanâ‘at eyle zilletde
 Eger dervîş [isen dervîş]
 23. Özün ‘ilme’l-yakîn sevķ it
 Görüp ‘ayne’l-yakîn şevķ it
 Bulup ḡakķa’l-yakîn zevķ it
 Eger dervîş [isen dervîş]
 24. Gider [ol] benligi senden
 Telâlâ eyleyüp tenden
 İşâret bes saḡa benden
 Eger dervîş isen dervîş [50a]
 25. Şerî‘at birle ol hemdem
 Tarîkatle yûri her dem

Ḥaḳīkat(le)³⁷ birle ol maḥrem

Eger dervīş [iseñ dervīş]

26. Tecellī bul ḥuzūr eyle

Tesellī bul sürūr [eyle]

Vücūduñ cümle nūr eyle

Eger dervīş [iseñ dervīş]

27. Ḥalīlī ḳavliñe tut var

Saḡa nār ola tā gül-zār

Ecel irişmeden zinh[ā]r

Eger dervīş iseñ dervīş [50b]

2. İlāhī

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bir nefes Ḥaḳ’dan cüdā düşmek ne müşkil kār imiş

Āh ki āsān şanmış (i)dim³⁸ ḡāyetle bu düşvār imiş

2. Ḳaḅkī serde olmasa ey derd-i ‘aşḳ-ı yār³⁹

Ser şanurdum ey dirīḡā tende ol bir yār imiş

3. Ḳaḅkī dilde olmasa derd-i ḥabībīñ sermedi

Ol göñülden ehl-i diller āh kim bīzār imiş

4. Göñlimi yaḳdı ḥabībim diyü ḡam yirdim dirīḡ

Bilmedüm ki yaḳduḡı dillerde ol mi‘mār imiş

5. Yıḳduḡı yapmaḡ imiş ḡāh yapduḡı yıḳmaḡ imiş (ḡāh)

Yapmaḡ ü yıḳmaḳda(n) ḡāh(ī) özge ma‘nī var imiş [50b]

6. Zıkr ü fikrinden ḥabībīñ dūr iden ey vā meni

Yār şandum ḡül-veş yoldan ider mekkār imiş

7. Bāḡ-ı dehrīñ verdine bülbul ḡibi dil virme kim

‘Ārif-i bī-ḳayda bergi bār u verdi ḥār imiş

8. Āh kim derdden ḥalāş olmaḡ[ı] şanmışdum devā

Bildim āḥir kim devā memdūd-ı derd-i yār imiş

9. Bī-nişāna irmedikçe görinen levn ü nişān

Nūr şeklinden Ḥalīlī ḡāfil olma nār imiş [51a]

3. İlāhī

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Kāfir olmaz mı şular kim derd-i Mevlā’sız geçer

³⁷ Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

³⁸ Bu kelimedede vezin aksamaktadır.

³⁹ Bu mısradaki eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

- Oñmasun ‘âlemde ol ser kim bu sevdâsız geçer
2. İrmeye dermân-ı ‘aşka ‘aklı her [kim] terkemez
Olmaya Mecnûn şular kim ‘aşkı Leylâ’sız geçer
3. Kûh-ı ğamdan tıtmayan cân acısın Ferhâd-veş
Bunda ol Şîrîn gibi zülf-i semen-sâsız geçer
4. Gel “ene”lden giç yûri da‘vâ-yı Manşûr eyleme
‘Ârif oldur kim cihân dârında da‘vâsız geçer [51a]
5. Nâle kılma şu gibi her mâni‘-i rehden göñül
‘Âşık oldur vâdî-i ‘aşk içre şekvâ[sı]z geçer
6. Tañ mı cân atsa Hâlîlî nâr-ı ‘aşka şevk ilen
Gördüğün pervâne-veş yanmağda pervâsız⁴⁰ geçer [51b]

4. [Başlıksız]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. [İlk iki mısra eksik sayfada kalmıştır]
Kûh-ı ğamdan ağlayan Mecnûn’ıya Leylâ meded
Bir ğarîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded
2. Bir zamân derdiñle kıldım mâl u mülki târumâr
Nisbet ilen seyr idüp gezdim nice şehr ü diyâr
İşigin den gayrı yirde hîç göñül kılmaz qarâr
Bir ğarîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded
3. İnledim yaşlar döküp tûlâb-veş leyl ü nehâr
Hâlîme rahm eyleyüp ağlar gözüm [bî]-ihtiyâr
Kankı birin söyleyin derde derûnum bî-şümâr
Bir ğarîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded
4. Kapuñı koyup ne yapa varayın hûr-ı hakîr
Tapuñı koyup kime yalvarayın ey bî-naẓîr
Bende-i üftâdeye sensin zahîrî dest-gîr
Bir ğarîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded
5. Kapuña gelmiş(em) za‘îf ü hastedir gâyet Hâlîl
Âsitânın segleri[n]den ayırup kılma zelîl
Yoldan azmış bir gedâdır çağırup der yâ delîl [53a]
Bir ğarîbem kimsenem yokdur baña Mevlâ meded [53b]

5. İlâhî

[Mef‘ûlü mefâ‘ilün mef‘ûlü mefâ‘ilün]

⁴⁰ Sehven “pervânesiz” şeklinde imla edilse de vezin, kafiye ve anlam gereği “pervâ” şeklinde düzeltilmiştir.

1. Hum-hānede derdünle hem-hānelik el virdi
‘Aşk cāmını nüş idüp mestānelik el virdi
2. Dil-şād olayın dirken ğam gencine düş oldum
Ābād olayın dirken vīrānelik el virdi
3. Senden beni vāveylī dūr itdi felek haylī
Gel yit baña a Leylī dīvānelik el virdi
4. ‘Aşk irdi baña Hāk’dan geçdim қaradan aқdan
Kendimden ü bu hālқdan bīgānelik el virdi
5. Sır zāhir olup dilde zıdlıқ türedi elde
Her meclis ü maḥfilde efsānelik el virdi
6. Ol sır ki nihān içre keşf oldı ‘ayān içre
Rüsvā-yı cihān içre bir dānelik el virdi
7. Та’n itme Hālilī’ye olmış [özi] ser-gerdān
Kim şem’-i ruhın gördi pervānelik el virdi [53b]

6. İlāhī

[Meḫ’ülü meḫā’lū meḫā’lū fe’ülün]

1. Bu bendeyi ‘aşk odına yanmağa қomazlar
Pervāne-şıfat şem’e tolanmağa қomazlar
2. Gülmek degil ağıladıǵıma та’n[e] iderler
Dil-teşneyi göz yaşına қanmağa қomazlar
3. Mekk ile elim baǵlu dilim tutқun iderler
Қanlu gibi göz yaşы boşanmağa қomazlar
4. Zerrāk-ı cihān ‘āşıқа bed-rengler iderler
‘Aşk ehli boyasına boyanmağa қomazlar
5. Toǵru elife cānı fedā itsem o serve
Egriler ayıtmazu ayıtmağa қomazlar
6. Añun ki çerāǵını uyandura Hālilī
Erbāb-ı ḥased şanma uyanmağa қomazlar [54a]

7. İlāhī

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

1. Gel berü dön cānib-i Hākḫ’a dilā şimden girü
Tevbe kıl çıқsun dimāǵından hevā şimden girü
2. Faqr u fāқа ihtiyār idüp fenā-bīnler gibi (gey)⁴¹
Çāk idüp zerrīn⁴² қabāyı gey ‘abā şimden girü [54a]

⁴¹ Bu kelime fazla yazılmış olup vezni bozmaktadır.

⁴² Müstensih, “Çāk zerrīn idüp” şeklinde imla etse de vezin ve mana gereǵi bu şekilde düzeltilmiştir.

3. Ehl-i vahdet oluban terk it bu keşret 'âlemin
Meskeniñ olsun seniñ genc-i fenâ şimden girü
4. Sâlik-i râh-ı hâkîkât olup it kesb-i kemâl
İde kıdsiler seniñle merhabâ şimden girü
5. Ey Halîlî ister isen nâr-ı 'aşkıñ nûr ola
Şu gibi göñlün aqıtma⁴³ her yaña şimden girü [54b]

Sonuç

Bu çalışmamızla 16. asrın ikinci yarısında doğduğu sanılan ve 1630'lu yıllarda vefat ettiği bilinen Halvetî şeyhi Nalçacı Halîl Efendi'ye ait olduğu tespit edilen yedi ilâhî ilk defa ortaya konulmuş, böylece kaynaklarda adı geçen fakat manzumeleri ele geçmeyen bir mutasavvıf şaire dair ilk kez somut malzeme elde edilmiştir. Tespit ettiğimiz şiirler, Halîlî'nin yalnızca biyografik kayıtlarda zikredilen bir isim olmadığını, irşad maksadıyla şiir söyleyen faal bir sûfî şair olduğunu net biçimde göstermektedir.

Bu keşif aynı zamanda şiirlerin intikali meselesinde yazma mecmuaların ve şahıs koleksiyonlarının ne derece mühim olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Zira bilhassa mutasavvıflara ait sözlü çevrelerde terennüm edilen ve müstakil bir divan hâline getirilmeyen manzumelerin büyük kısmı bu tür mecmualar sayesinde günümüze ulaşabilmektedir. Kanaatimizce Halîlî'nin bir divan hacminde kayıp pek çok şiiri vardır. Bu hususta özellikle Halvetî şairlerin şiirlerini muhtevî mecmuaların önemli bir kaynak olduğu anlaşılmıştır. Halîlî'nin bulunan şiirlerinin, ilâhî aşk, nefisle mücadele, benliğin terk edilmesi, dünya ile alâkanın kesilmesi ve Hak yoluna yönelme gibi başlıklar etrafında toplandığı müşahade edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, Nalçacı Şeyh Halîl Efendi'nin şimdiye kadar bilinmeyen şiirlerini ortaya koyarak şairin edebî ve tasavvufî şahsiyetine dair ilk defa malzeme sunmuştur. Aynı zamanda bu tespit, mecmuaların bu sahadaki yerini açık biçimde ortaya koymakta, bu tür yazmalar üzerinde yapılacak incelemelerin, henüz ele geçmemiş pek çok şiirin bulunmasına imkân vereceğini göstermektedir.

Tıpkıbasım

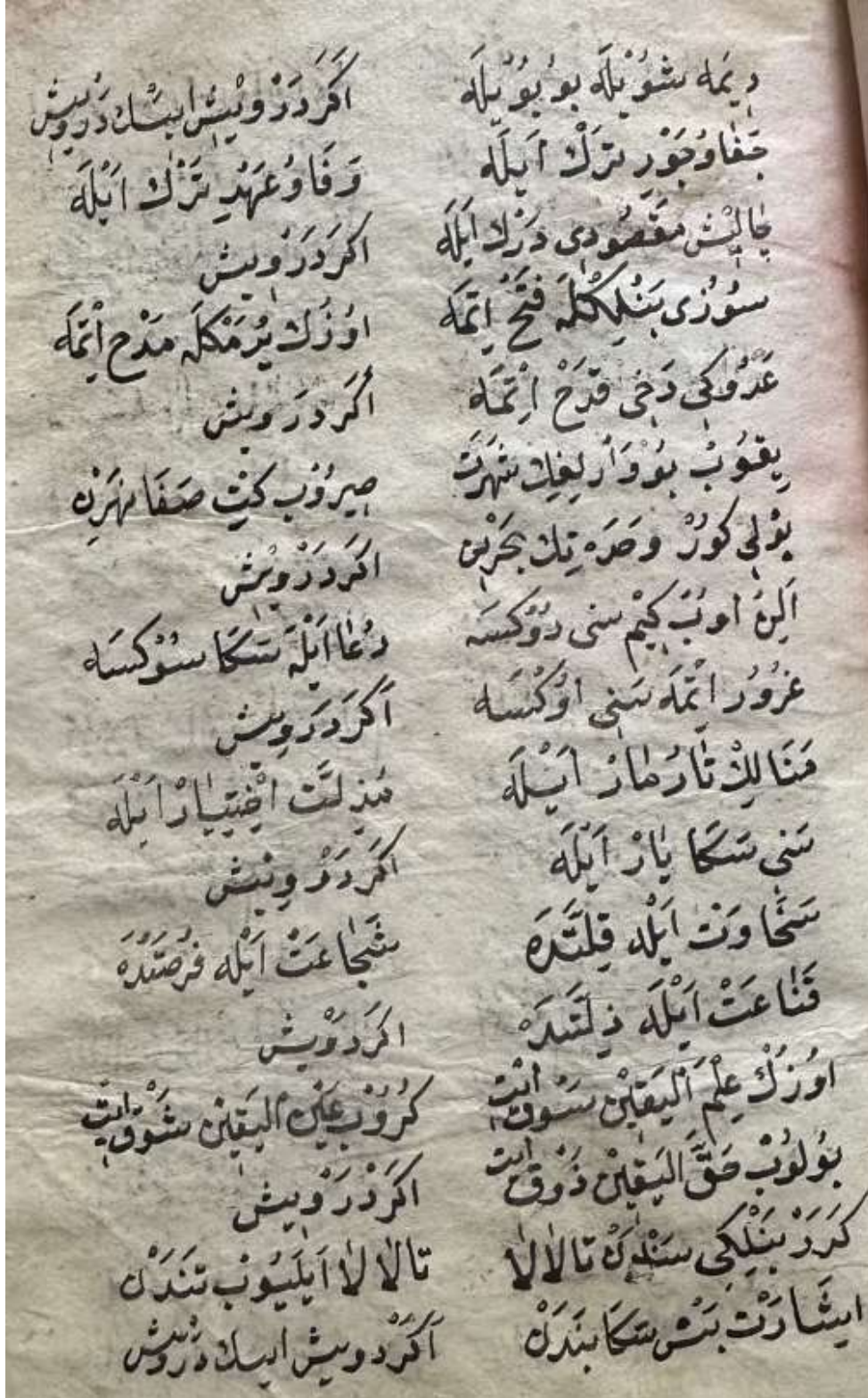
⁴³ Müstensih "okutma" şeklinde imla etse de "akıtma" şekli manaya daha muvafıktır.

[49a]

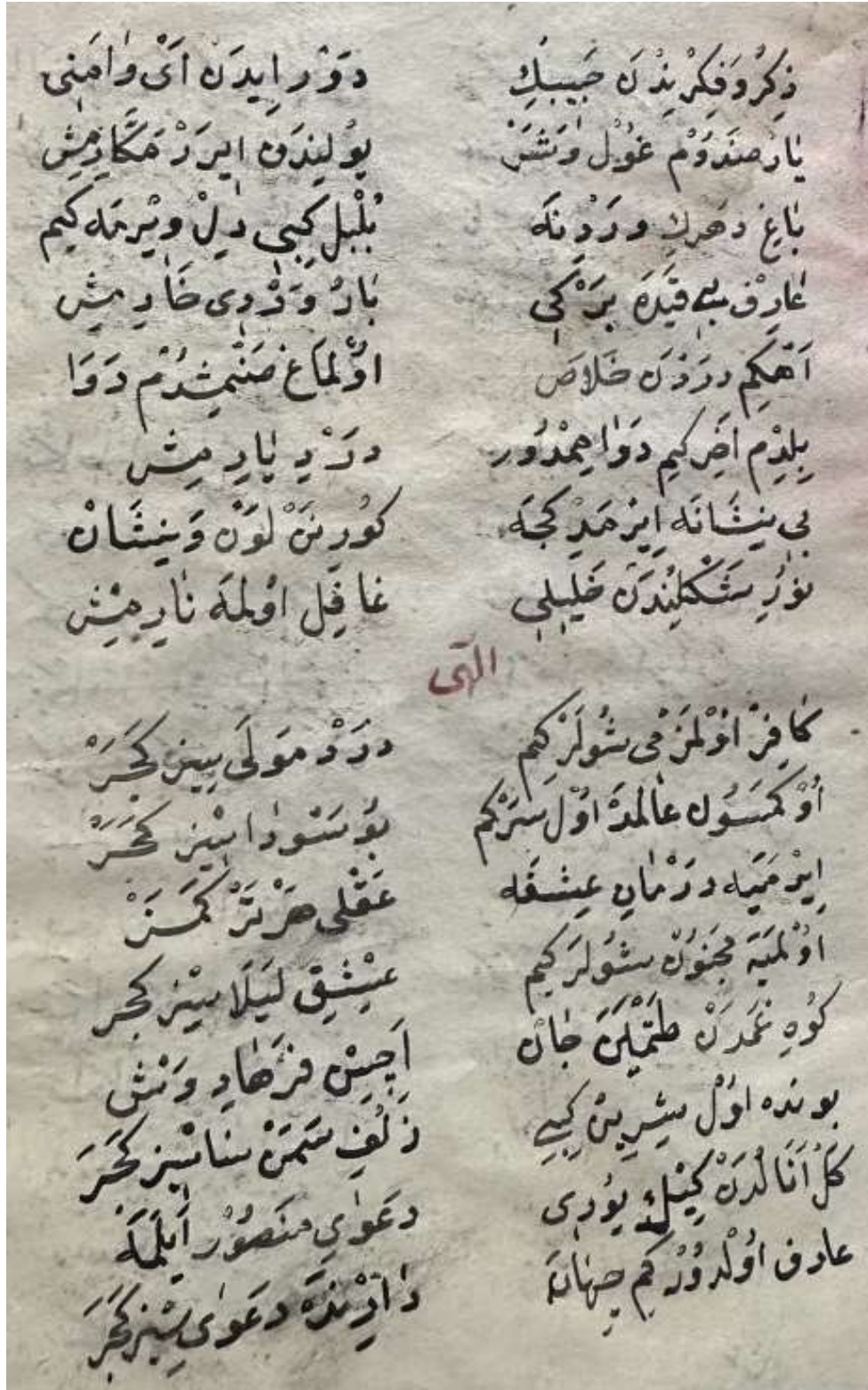
[49b]

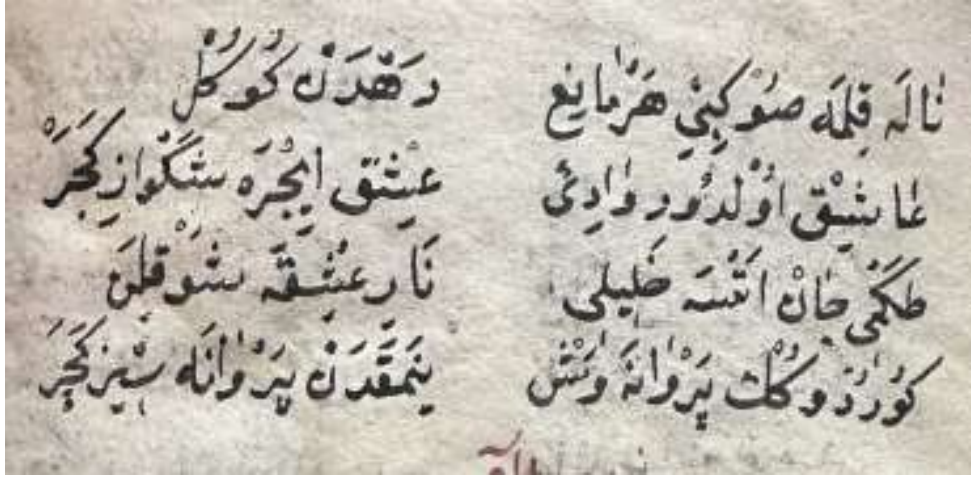
[50a]

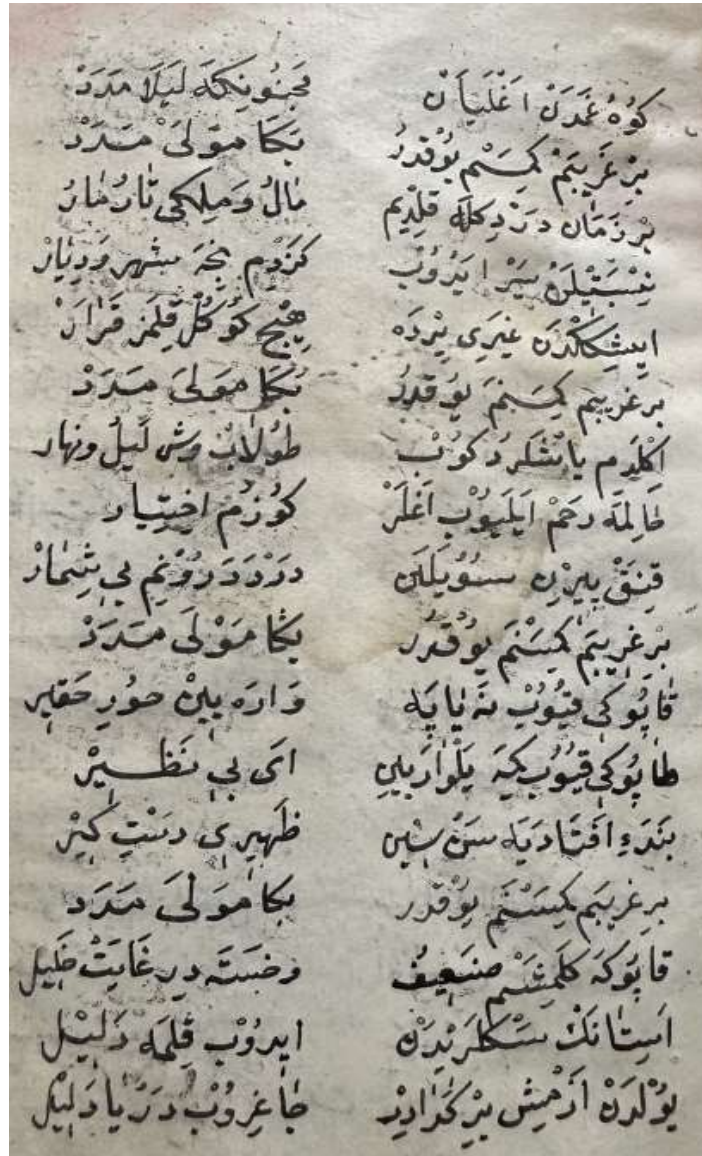
[50b]

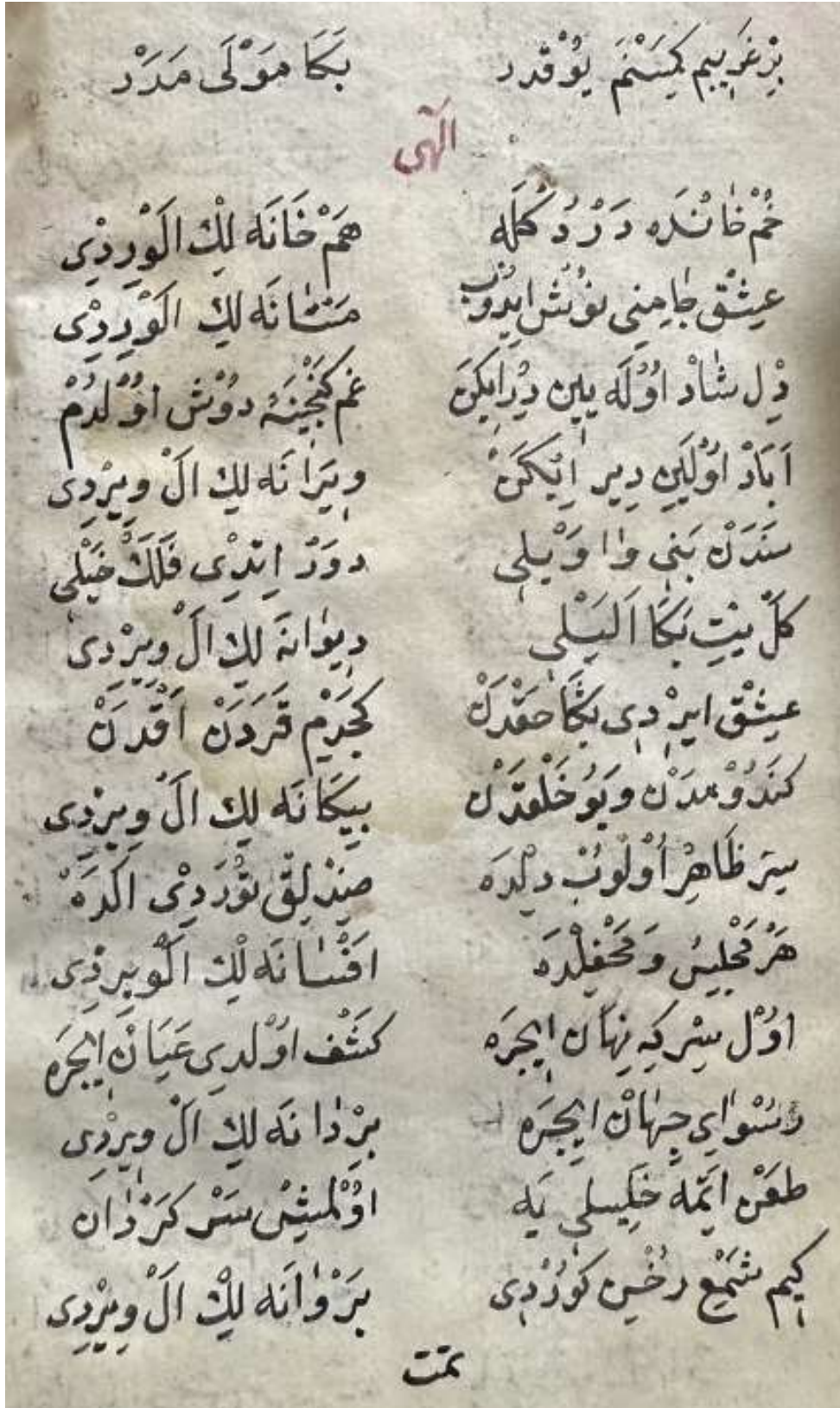
[51a]

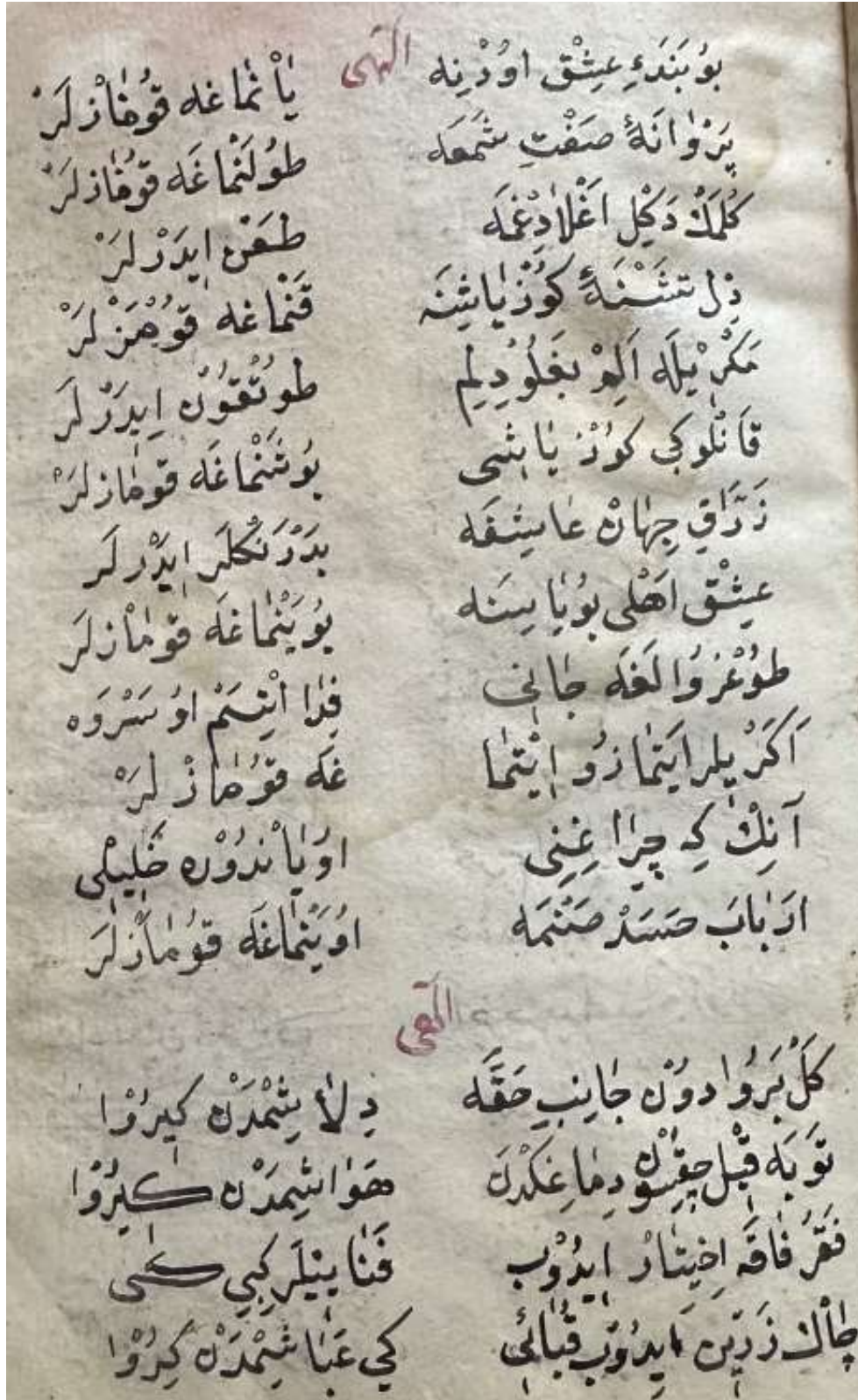
[51b]

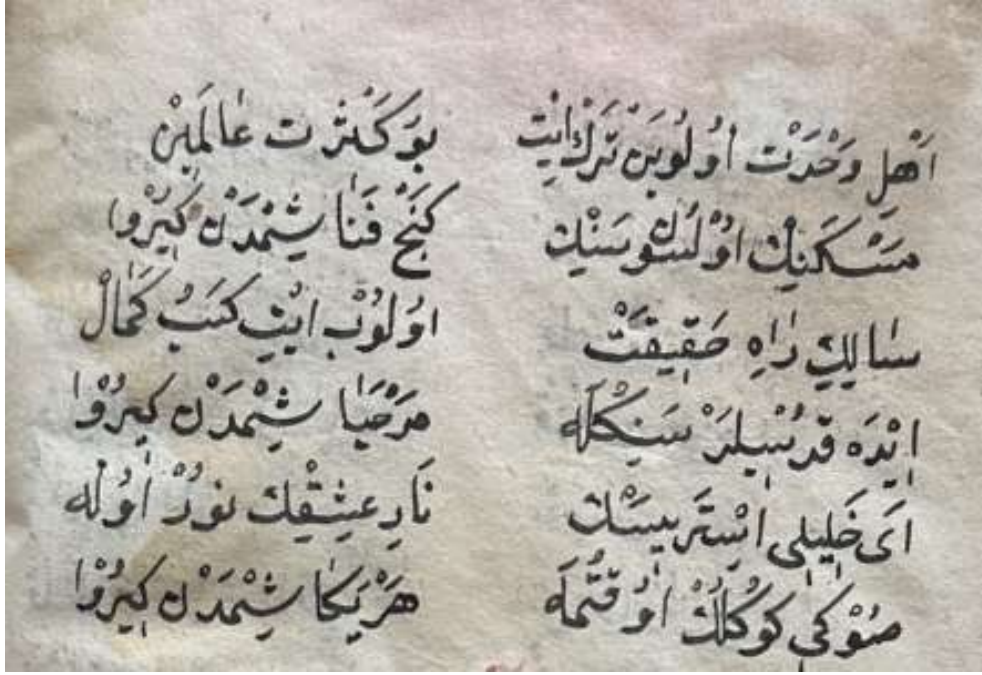
[53a]

[53b]

[54a]

[54b]

Kaynakça

- Ağarı, Ş. (2018). Tasavvufî metinleri ihtiva eden bir mecmua üzerine. *Hikmet: Akademik Edebiyat Dergisi (Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı)*, 594–613.
- Akkuş, M., & Yılmaz, A. (2006). *Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ* (Vol. 4). Kitabevi Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2015). Halîlî, Şeyh Halîl Halîlî Efendi. In *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halili-seyh-halil-halili-efendi>
- Başaran, A. G. (2001). *Osmanlı mimarîsi için kaynak: Hadikatü'l-Cevâmî* (II. cilt) inceleme metin çevirisi (Master's thesis, Marmara University).
- Ciğa, Ö. (2021). Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 7978 numaralı ilâhî mecmûası'nın METAP'a göre tasnifi. *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 14, 17–58.
- Ekinci, R. (2017). *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî (inceleme-tenkitli metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Haskan, M. N. (2001a). Nalçacı Halil Tekkesi Camii. In *Yüzyıllar boyunca Üsküdar* (Vol. 1, pp. 285–289). Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Haskan, M. N. (2001b). Nalçacı Şeyh Halil Efendi Türbesi. In *Yüzyıllar boyunca Üsküdar* (Vol. 2, pp. 595–596). Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Kahraman, S. A. (1996). *Sicill-i Osmanî* (Vol. 2) (N. Akbayan, Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kucur, S. S. (2008). Üsküdar Nalçacı Şeyh Halil Efendi Tekkesi haziresi mezar taşları. In C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: Bildiriler* (Vol. 2, pp. 405–454). Üsküdar Belediyesi Yayınları.

- Şener, O. Z. (2013). *Tuhfe-i Nâilî metin ve muhtevâ* (Vol. 2, pp. 1000–1263) (Master's thesis, Sivas Cumhuriyet University).
- Sarıkaya, F. (2017). Halvetiyye tarikatının kurucusu meselesine dair yeni bir değerlendirme ve Revak Sultan. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2078–2095.
- Tanman, M. B. (1994). Naçacı Tekkesi. In *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Vol. 6, pp. 41–42). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Taşkesenlioğlu, L. (2017). Halvetî şeyhlerden dört kuşak Uşşâkî şair. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1–10.
- Tatcı, M., & Yıldız, M. (2026). *Azîz Mahmûd Hüdâyî Dîvânı*. H Yayınları.
- Tatcı, M. (2022). *Niyâzî-i Mısri Halvetî Dîvân-ı İlâhiyât*. H Yayınları.
- Tatcı, M. (2013). *Vâhib Ümmî Halvetî: Dîvân-ı İlâhiyâtтан seçmeler*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). Halvetiyye. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 15, pp. 393–395). TDV Yayınları.